

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishida tabiat bilan tanishtirishning ahamiyati

*Namangan davlat pedagogika institute Maktabgacha ta'lim kafedasi o'qituvchi
Olimova Dilrab Nurali qizi
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi, 2- bosqich talabasi
Oltiboyeva Muyassar Nurali qizi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishida tabiat bilan tanishtirish jarayonining o'рни, mazmuni va pedagogik ahamiyati keng yoritilgan. Tabiat bilan bevosita muloqot, kuzatishlar, ekskursiyalar, tajribalar, tabiat burchagi faoliyati kabi metodlar orqali bolalarda kuzatuvchanlik, mantiqiy fikrlash, tasavvur, xotira, nutq va ekologik madaniyat shakllanishi ilmiy-pedagogik asosda tahlil qilingan. Shuningdek, tabiiy muhitning bola tafakkuri va shaxsiyati rivojlanishidagi o'рни, tarbiyachining vazifalari va tabiat bilan tanishtirishning samarali shakllari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar:

Maktabgacha yosh, tabiat bilan tanishtirish, kuzatish, aqliy rivojlanish, ekologik tarbiya, tafakkur, tasavvur, xotira, nutq, tabiat burchagi, ekskursiya.

Аннотация

В данной статье подробно раскрыта роль, содержание и педагогическая значимость ознакомления детей дошкольного возраста с природой в их умственном развитии. Научно-педагогически проанализировано формирование у детей наблюдательности, логического мышления, воображения, памяти, речи и экологической культуры посредством непосредственного общения с природой, наблюдений, экскурсий, опытно-экспериментальной деятельности и работы в природном уголке. Также рассмотрены значение природной среды в развитии мышления и личности ребёнка, задачи воспитателя и эффективные формы ознакомления дошкольников с природой.

Ключевые

слова:

дошкольный возраст, ознакомление с природой, наблюдение, умственное развитие, экологическое воспитание, мышление, воображение, память, речь, природный уголок, экскурсия.

Annotation

This article provides a detailed analysis of the role, content, and pedagogical

significance of introducing preschool-aged children to nature in the process of their intellectual development. It offers a scientific and pedagogical discussion of how children develop observation skills, logical thinking, imagination, memory, speech, and ecological awareness through direct interaction with nature, various observations, excursions, experiments, and activities in the nature corner. The article also examines the importance of the natural environment in the development of a child's thinking and personality, the responsibilities of the educator, and effective forms of introducing preschool children to nature.

Keywords:

preschool age, nature exploration, observation, intellectual development, environmental education, thinking, imagination, memory, speech, nature corner, excursion.

Kirish:

Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bola atrof-muhitni faol o'rganadi, savollar beradi, kuzatadi, o'z-o'zidan yangi bilimlarni egallaydi. Bolaning ilk dunyoqarashi, tafakkuri va bilim olish jarayonlari aynan real tajribalar orqali boyiydi. Shu jihatdan tabiat bilan tanishtirish jarayoni maktabgacha ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lib, bola aqliy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Piaget ta'kidlashicha: "Aqliy rivojlanish - bu bolaning dunyoni anglashi va o'rganish qobiliyatlarini muntazam rivojlantirish jarayonidir".

Aqliy rivojlanish – bolaning bilish, fikrlash, xotira, e'tibor, tasavvur va muammolarni yechish qobiliyatlarini shakllantirish jarayoni.

Tabiat – bola uchun eng sodda, ammo eng boy bilim manbai. Undagi o'zgarishlar, rang-baranglik, hodisalar va tirik mavjudotlar bola tafakkuri, xotirasi, kuzatuvchanligi hamda nutqini rivojlantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi dastlab muomalada bòlish, narsalar bilan bajariladigan faoliyat natijasida keyin esa o'quv mehnat, samarali faoliyatlar jarayonida (rasm chizish, loy) amalga oshirib boriladi.

Hozirgi zamon pedagogika fanidan bilimlar sistemasini o'zlashtirib olish, ularning jamg'arish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish hamda yangi bilimlar hosil qilish uchun zarur bo'lgan bilish faoliyati usullarini egallab olish aqliy rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy rivojlanishning asosiy shakllari: xotira, diqqat, tasavvur, tafakkur va muammolarni hal qilish qobiliyati bo'lib, ular maktabgacha ta'lim muhitida samarali tarzda rivojlantiriladi.

Maktabgacha yoshda bolaning aqliy rivojlanishi quyidagi yo‘nalishlarda kechadi:

- kuzatish va diqqatning kuchayishi;
- mantiqiy fikrlashning shakllanishi;
- tasavvur va xotiraning rivojlanishi;
- o‘xshashlik va farqlarni farqlash qobiliyatining o‘sishi;
- tushunchalar boyligi va nutqning rivojlanishi;
- sabab–oqibat bog‘lanishlarini anglash.

Bu xususiyatlarni rivojlantirishda tabiiy muhit katta ahamiyatga ega.

Tabiat bilan tanishtirishning aqliy rivojlanishga ta’siri xilma-xil. Bular:

1. Kuzatish qobiliyatining rivojlanishi.

Tabiat bolada doimiy kuzatish jarayonini shakllantiradi. Bola:

- qushlarning uchishi,
- barglarning to‘kilishi,
- ob-havoning o‘zgarishi,
- hayvonlarning xatti-harakati

kabi jarayonlarni ko‘rib, ularni taqqoslaydi va xulosa chiqaradi. Bu esa uning diqqatini, kuzatuvchanligini va analiz qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

2. Mantiqiy fikrlashning shakllanishi .

Bola tabiatdagi hodisalar asosida sabab–oqibat bog‘lanishlarini tushuna boshlaydi:

- “Nima uchun o‘simlik suv ichadi?”
- “Issiqda qor nega eriydi?”
- “Ba’zi qushlar nega ko‘chib ketadi?”

Shu tariqa bolada mantiqiy fikrlashning ilk asoslari paydo bo‘ladi.

3. Tasavvur va xotiraning rivojlanishi.

Tabiat bolaga cheksiz tasavvur imkoniyatlarini yaratadi:

- ranglar uyg‘unligi,
- shakllarning turfaligi,
- tovushlarning xilma-xilligi

barchasi bolada yorqin obrazlar paydo qiladi. Eshitgan, ko‘rgan, his qilgan narsa xotirada uzoqroq saqlanadi, bu esa aqliy rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

4. Tushunchalar va nutqning rivojlanishi .

Tabiat bilan tanishtirish jarayonida bola ko‘plab yangi so‘zlar va tushunchalarni o‘rganadi:

- g‘uncha,
- novda,

- ildiz,
- fasl,
- hosil,
- yer

osti suvlari
kabi tushunchalar uning lug'atini boyitadi. Bu orqali bolada mantiqiy nutq va ilmiy
ifodalanish malakasi shakllanadi.

5. Tadqiqotchilik qobiliyatining o'sishi .
Amaliy tajribalar bolada izlanish ruhini oshiradi:
• urug' unishini kuzatish,
• suv bug'lanishini tajriba qilish,
• o'simlikka parvarish ko'rsatish,
• hasharotlarning hayotini o'rganish
bularning barchasi bola tafakkurini, mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini
rivojlantiradi.

6. Ekologik madaniyat va tarbiyaning shakllanishi .
Tabiat bilan tanishtirish jarayonida bola:
• tabiatni asrash,
• tirik mavjudotga mehr,
• mas'uliyatlilik,
• atrofni toza tutish
kabi ekologik madaniyat elementlarini o'zlashtiradi. Bu esa uning shaxsiy sifatlarini
tarbiyalaydi.

**Maktabgacha ta'limdagi rivojlanish markazlari va ularning aqliy rivojlanishga
ta'siri:**

1. "Qurish – yasash, konstruksiyalash va matematika" markazi.
Bolalar turli konstruksiyalar qurish orqali mantiqiy fikrlash, tasavvur va muammolarni
hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, lego bloklar, modul shakllar va turli
konstruksiyalar yordamida ular geometrik shakllarni, hajm va o'lchamlarni o'rganadi.
Shu bilan birga, matematik markazdagi mashg'ulotlar bolalarga son, hisoblash va tartibni
tushunishga yordam beradi.

2." Syujetli-rolli o'yinlar va dramatizatsiya" markazi.
Rolli o'yinlar bolalarning ijtimoiy fikrlashini, mantiqiy bog'lanish va sabab-natija
munosabatlarini tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan: "Do'kon", "Shifoxona"
kabi o'yinlar bolaning nutqini, xotirasini va tasavvurini faollashtiradi. Tabiat mavzulari
bilan bog'langan rollo'yinlar esa bolalarni tabiat hodisalarini tushunishga yo'naltiradi.

3. "Til va nutq" markazi.

Bu markaz bolalarning soʻz boyligini oshirish, mantiqiy fikrlash va nutq orqali oʻzini ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Tabiat bilan bogʻliq hikoyalar, suhbatlar va kuzatish mashgʻulotlari bolalarning fikrlash tizimini kengaytiradi. Masalan: "Gulni qanday oʻstiramiz?" yoki "Qushlar qayerga uchadi?" kabi savollar bolalarda sabab-natija munosabatini shakllantiradi.

4. "Fan va tabiat" markazi.

Bolalar bu markazda tabiat hodisalarini kuzatish, eksperimentlar oʻtkazish va oddiy ilmiy tajribalarni amalga oshirish orqali bilish faoliyatini rivojlantiradi. Masalan: urugʻni ekish, suvdagi hayvonlarni kuzatish yoki ob-havo oʻzgarishlarini qayd etish bolalarda kuzatish, tahlil va xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantiradi.

5. "Sanʼat" markazi.

Bu markaz bolalarning tasavvur va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Tabiat tasvirlarini chizish, ranglar bilan ishlash va qoʻl mehnati mashgʻulotlari bolalarning diqqatini rivojlantiradi va fikrlash jarayonini boyitadi. Masalan: gulzor, daraxt va hayvonlarning rasmlarini chizish orqali ular shakllarni, ranglarni va tafsilotlarni kuzatishni oʻrganadi.

Mashgʻulot va muhitning aqliy rivojlanishga taʼsiri:

Maktabgacha taʼlim muhitida:

Tashqi muhit: bogʻlar, gulzorlar, kichik laboratoriyalar bolalarning tabiat bilan faoliyatini qoʻllab-quvvatlaydi.

Mashgʻulotlar: interaktiv darslar, eksperimentlar va rolli oʻyinlar bolalarning kuzatish, fikrlash va ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi.

Markazlararo faoliyat: bolalar bir markazdan ikkinchisiga oʻtganda, ularning aqliy rivojlanishi kengayadi va turli koʻnikmalar bir-biri bilan bogʻlanadi. Natijada, tabiat bilan bogʻliq faoliyat bolalarda aqliy rivojlanishning barcha asosiy komponentlarini shakllantiradi: xotira, diqqat, tafakkur, mantiqiy fikrlash va ijodiy qobiliyat.

Bolalar tabiat bilan muloqot qilish orqali kuzatish, solishtirish va tajriba asosida oʻrganish koʻnikmalarini rivojlantiradi. Tabiat hodisalarini kuzatish bolalarda muammolarni yechish, mantiqiy fikrlash va fantaziya qobiliyatini oshiradi. Masalan:

gullar, daraxtlar va hayvonlarni oʻrganish bolaning tasavvurini kengaytiradi, atrof-muhitga nisbatan qiziqishini oshiradi va bilish faoliyatini ragʻbatlantiradi.

Bolalarning maktabgacha taʼlim muhitidagi faoliyati ham tabiat bilan bogʻliq tajribalar orqali boyitiladi. Masalan: suv hayvonlarini kuzatish, oʻsimliklarni parvarish qilish va ob-havo hodisalarini kuzatish bolaning tafakkurini rivojlantiradi va ularni ilmiy izlanishga ragʻbatlantiradi.

Tarbiyachining vazifalari:

• bolada tabiatga qiziqishni uygʻotish;

- kuzatish jarayonini to'g'ri tashkil etish;
- xavfsizlikni ta'minlash;
- savol berishga undash;
- tabiatdagi jarayonlarni sodda va tushunarli tushuntirish;
- bolalarni mustaqil tajribalar qilishga yo'naltirish;
- ekologik madaniyatni shakllantirish dan iboratdir.

Xulosa qilib aytganda ,tabiat bilan tanishtirish maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Tabiiy obyektlar va jarayonlar bolada kuzatuvchanlik, mantiqiy fikrlash, xotira, tasavvur, nutq, ekologik ong kabi sifatlarning shakllanishida beqiyos ahamiyat kasb etadi. Tabiat — bolaning eng yaqin, tabiiy va boy ta'lim muhiti bo'lib, unda u atrof-muhitni chuqurroq anglaydi, bilish jarayonlarini rivojlantiradi va o'zining intellektual salohiyatini namoyon etadi. Rivojlanish markazlari va mashg'ulotlar orqali bolaning kuzatish, mantiqiy fikrlash, tasavvur va nutq qobiliyatlari samarali tarzda rivojlantiriladi. Tabiat bilan faoliyat maktabgacha ta'lim muhitida bolaning ilmiy va ijodiy qobiliyatini boyitadi hamda umumiy aqliy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. R.Zokirova " Maktabgacha pedagogika". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020.
2. M.Yo'ldosheva, S.Xudoyberdiyeva, "Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishi psixologiyasi". – Toshkent: "Ilm ziyo", 2019.
3. F.Qodirova, D.Ergasheva, "Maktabgacha ta'lim metodikasi". – Toshkent: "Tafakkur", 2021.
4. G.Sattorova, " Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi". – Toshkent: "O'qituvchi", 2018.
5. L.S.Vygotskiy, " Pedagogik psixologiya." – Moskva: "Pedagogika", 1991.
- 6.F. R. Qodirova, Sh. Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M.N. A'zamovanning "Maktabgacha pedagogika " darslik. Toshkent-2019. "Tafakkur "nashriyoti. 158-bet.
7. J. Piaget (1972) The Psychology of the Child. New York:Basic books